

Claudia Lanfranconi
Sabine Frank

Vrouwen

met groene
vingers
zijn buiten gewoon

Met een
inleiding door
Modeste Herwig

A
U
P

A
U
P

Amsterdam
University
Press

Tafelbergster

Lebte

von 1600 bis 1650

in Amsterdam

und starb

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

in Amsterdam

als ein Stück Erde, wo man sich Hasbares

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

erschaffen kann, wo man sich selbst

de.
um.

schwarze

»Sehnsuchen«

Claudia Leyfranco, geb. 1970, lebt in
Rom. Sie schreibt für Theater und
Autorin und lebt seit 2010 in Rom.

Sabine Frank, geb. 1970, lebt in
2009 im Literaturwissenschaftlichen
sie Themen der Kulturgeschichte
einen Bauerngarten in Thüringen.

Amsterdam
University
Press

Vrouwen met groene vingers zijn buiten gewoon

Amsterdam
University
Press

Oorspronkelijke uitgave: Claudia Lanfranconi, Sabine Frank, *Die Damen mit dem grünen Daumen*. Berühmte Gärtnerinnen © Elisabeth Sandmann Verlag GmbH, München 2008

Vertaling © Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017
Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.
Vertaling: Noctua Taal en tekst

Afbeelding omslag: William Strang, *Lady with a Red Hat*, Glasgow Museums/
The Bridgeman Art Library
Ontwerp: Pauline Schimmelpenninck Büro für Gestaltung, Berlin

ISBN 978 94 6298 617 6
NUR 420

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Amsterdam
University
Press

Claudia Lanfranconi en Sabine Frank

Vrouwen met groene vingers zijn buiten gewoon

De hante Garms

Met een inleiding door
Modeste Herwig

AUP

A
U
P

Amsterdam
University
Press

Inhoud

Vrouwen met groene vingers	11
Laten tuinieren!	23
De arcadische dromen van vorstinnen	23
* Catharina de Medici (1519-1589)	25
* Wilhelmina van Bayreuth (1709-1763)	29
* Keizerin-weduwe Cixi (1835-1908)	36
* Lovisa Ulrika van Zweden (1720-1782)	38
* De hertogin van Osuna (1752-1834)	42
* Vorstin Lucie van Pückler-Muskau (1776-1854)	47
Wieden, gieten, harken	53
Vrouwen met groene vingers	53
* Jane Loudon (1807-1858)	55
* Gertrude Jekyll (1843-1932)	60
De leraressen	68
* Beatrix Jones Farrand (1872-1959)	73
* Beth Chatto (* 1923)	78
Schoonheid en doornen: de roos als tijdloos symbol	85
* Joséphine de Beauharnais (1763-1814)	92
* Anne Vallayer-Coster (1744-1818)	99
Met palet en penseel tot in de regenwouden van de Amazone	105
De kunst van de plantenschilderessen	105
* Maria van Oosterwyck (1630-1693)	107
* Maria Sibylla Merian (1647-1717)	112
* Marianne North (1830-1890)	119

P. J. Redouté. — 56.

Langlois.

Amsterdam
University
Press

* Margaret Mee (1909-1988)	125
* Georgia O'Keeffe (1887-1986)	130
Als ik een stuk land bezat...	137
Schrijfsters en hun liefde voor de natuur	137
* Beatrix Potter (1866-1943)	139
* Elizabeth von Arnim (1866-1941)	146
* Sidonie-Gabrielle Colette (1873-1954)	151
* Edith Wharton (1862-1937)	156
* Vita Sackville-West (1892-1962)	161
* Gabriela Pape en Isabelle Van Groeningen	171
'Spanning ontstaat daar, waar de natuur op een rechte lijn stuit.'	171
Adressen en informatie over de tuinen	175
Index	177
Illustratieverantwoording	181

*‘Geen nimf in Latium verzorgde met zo
veel liefde een tuin als zij, Pomona. Geen
omringde de vrucht der bomen met zo veel
zorg – daaraan dankt zij haar naam.’*

OVIDIUS

Rosa Sulphurea

A
X
U
P
X

Amsterdam
University
Press

Pomona parvula de souffre

Louise de la Roche

Vrouwen met groene vingers

In de tuingeschiedenis nemen vrouwen een buitengewone plaats in. Of het nu gaat om de hertogin van Osuna die in 1783 een 250 hectare grote tuin liet aanleggen, of om huisvrouwen en nonnen die in de Middeleeuwen op kleine percelen voornamelijk vruchten en geneeskrachtige kruiden kweekten, vrouwen zijn altijd sterk met de tuin, bloemen en de natuur verbonden geweest. Eeuwen van tuinkunst komen in dit boek voorbij, te beginnen in de zestiende eeuw met de baroktuin van de Franse koningin Catharina de Medici bij het slot Chenonceau. Bekende namen passeren de revue, zoals de Duitse botaniste Maria Sibylla Merian die in de zeventiende eeuw gedetailleerde tekeningen maakte van bloemen en insecten. Minder bekend is bijvoorbeeld Edith Wharton, een schrijfster die vanaf 1901 een grote tuin in Italiaanse renaissancestijl maakte in Massachusetts. Maar ook tuinvrouwen van deze tijd komen aan bod. Beth Chatto is beroemd geworden door haar bijzondere tuin en heeft vele tuinboeken op haar naam staan. De internationaal gewaardeerde tuinarchitectes Gabriella Pape en Isabelle Van Groeningen ontwierpen in 2007 een tuin voor de wereldberoemde Chelsea Flower Show in Londen. In hun ontwerpen verbinden ze eeuwenoude tuintradities met nieuwe trends. Alle vrouwen die de revue passeren wekken interesse vanwege hun talent en enthousiasme.

Het kweken van planten voor medicinale toepassingen en als voedsel is eigenlijk altijd de taak van vrouwen geweest. De godin van de boomvruchten Pomona staat symbool voor deze vrouwelijke verbondenheid met de natuur. Maar ook de liefdesgodin Venus had een tuin bij het Griekse eiland Kythera. Ze werd door Dante Gabriel Rossetti afgebeeld tussen rozen, de bloem die symbool staat voor verleiding. Planten, bloemen en tuinen hebben door

de eeuwen heen de interesse van vrouwen getrokken. Vrouwen met voldoende middelen pakten het vaak groots aan. De Engelse koningin Eleonora van Castilië liet in de dertiende eeuw speciaal voor haar tuin in het Engelse Hertfordshire hoveniers uit Spanje overkomen. Haar opvolgster Philippa van Henegouwen liet in 1338 rozemarijn naar Engeland komen en zorgde ervoor dat er een verhandeling over dit aromatische kruid werd geschreven. Keizerin Joséphine de Beauharnais (1763-1814) verzamelde 250 verschillende rozen vanuit de hele wereld, terwijl er in het Westen slechts 30 tot 40 rozen bekend waren. In haar tuin rond het landhuis Malmaison bezat ze de grootste rozenverzameling van Europa. Engelse dames in de Victoriaanse tijd blonken uit in tuinieren, hun invloed is nog steeds terug te vinden in de huidige Engelse tuinen. In de vorige eeuw werd voor de welgestelde burgerij een fraaie tuin steeds belangrijker. Privétuinen kwamen in de belangstelling door artikelen in tuinbladen en werden in veel gevallen ook opengesteld voor het publiek. Langzamerhand heeft tuinieren zelfs een artistieke status gekregen. Getalenteerde vrouwen krijgen veel aanzien dankzij hun prachtige tuin; hun positie is te vergelijken met die van kunstenaressen.

Hoe boeiend de tuinen, schilderijen en teksten ook zijn, deze uitgave gaat vooral over de persoon achter deze kunstuitingen. De inspirerende teksten van Claudia Lanfranconi en Sabine Frank brengen samen met de prachtige illustraties hulde aan de toewijding van deze vorstinnen, tuinvrouwen en kunstenaressen en laten zien hoe ze in het leven stonden. Dankzij de levensbeschrijving van deze vrouwen is een representatief overzicht van de tuingschiedenis gecreëerd.

De tuinen van vorstinnen

Grote tuinontwerpers in de geschiedenis van de tuinarchitectuur zijn mannen, zoals de beroemde Franse tuinontwerper Le Nôtre,

die voor Lodewijk XIV onder andere Versailles ontwierp. In die tijden hadden vrouwen alleen invloed op de tuinkunst als ze vermogend waren. Een fraai aangelegde tuin verhoogde de status en was uitermate geschikt om feesten en partijen in te organiseren. In het prachtig geïllustreerde getijdenboek van de Duc de Berry is een afbeelding te vinden van een chique gezelschap dat zich in de tuin vermaakt. Vorstinnen uit diverse perioden hebben macht en geld gebruikt om tuinen te creëren. Sophie, de keurvorstin van Hannover, liet in de zeventiende eeuw een magnifieke baroktuin van vijftig hectare aanleggen in Nederlandse barokstijl. De ambitieuze en rijke Ellen Willmott (1860-1934) maakte een fabuleuze tuin bij Warley Place en had 104 tuiniers in dienst voor haar 22 hectare grote tuin. Ook in Frankrijk en Italië bezat ze tuinen. Het enthous

Deze illustratie uit *Het boek van de stad der vrouwen* (1405) van Christine de Pisan toont de tuin als metafoor. De afbeelding geeft ook een fraai beeld van de manier waarop vrouwen in de Middeleeuwen tuinierden.

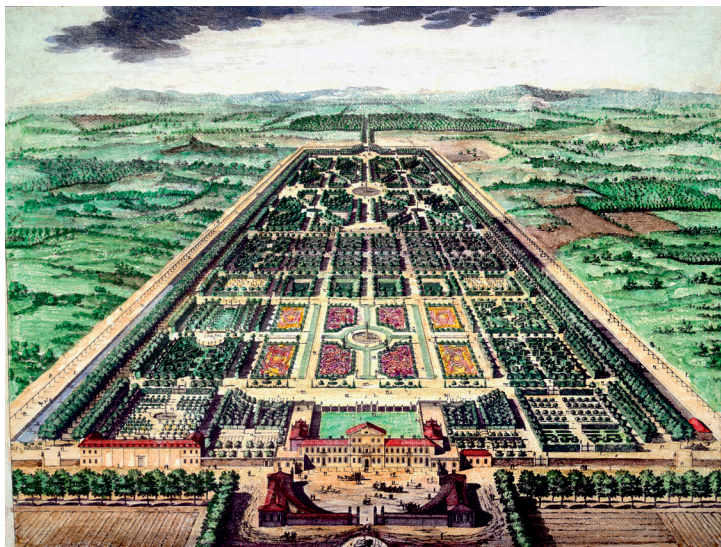
siasme voor tuinieren had ze van haar moeder gekregen, zoals veel tuinvrouwen door de eeuwen heen aangeven. Ze veredelde narcissen, kweekte bijzondere planten en sponsorde expedities van plantenjagers naar verre oorden. Miss Willmott stopte haar hele vermogen in de tuin en stierf in armoede. Vita Sackville-West, dochter van baron Sackville, had in het midden van de twintigste eeuw twee vrouwelijke hoveniers in dienst voor haar tuin in Sissinghurst. Sybil Kreutzberger en Pamela Schwerdt waren opgeleid op de tuinbouwschool voor vrouwen van Waterperry. Het was destijds uniek dat vrouwen een opleiding kregen op dit gebied. Kennis werd tot die tijd vooral mondeling doorgegeven van generatie op generatie. Vanaf de zeventiende eeuw werden er wel al publicaties verzorgd waaruit vrouwen konden leren hoe ze zaden moesten verzamelen en planten konden verwerken. In die periode werden arbeidersvrouwen ook door de hogere klasse ingehuurd als wiedenster. Hiervoor kregen ze de helft of nog minder van het loon dat mannelijke collega's kregen. In 1927 richtten Beatrix Havergal en Avice Sanders in Waterperry een kostschool op voor vrouwelijke hoveniers. Aanvankelijk was de opleiding bedoeld voor meisjes uit de hogere klassen, later kwamen ook andere meisjes in aanmerking. Ze behoorden tot de eerste groep vrouwen uit een lagere sociale klasse die tuinieren als beroep konden uitoefenen.

Groene vingers en zwarte handen

In de geschiedenis gaat het vaak alleen over de rijke dames, maar er is veel meer tuingeschiedenis. Tuinieren is altijd een zeer geliefde hobby voor minder kapitaalkrachtige vrouwen geweest, en nog steeds. Het is voor deze groep vaak de enige kans om creativiteit te uiten. Een tuin daagt uit tot creatie, is verrassend en altijd weer anders. Bovendien is in een tuin verbondenheid met de natuur te voelen, iets wat je boven het dagelijkse, vaak harde bestaan uit kan tillen. Helaas zijn de tuinbelevissen van minder gefortuneerde

Het legendarische jaargetijdenboek van de Duc de Berry werd geïllustreerd door de gebroeders Limbourg van 1410 tot 1416. Deze illustratie laat een voornaam gezelschap zien dat zich vermaakt in een fraai aangelegde tuin.

vrouwen meestal niet gedocumenteerd, en zullen we hun geschiedenis moeten destilleren uit het materiaal dat over is van rijkere tijdgenotes en uit oude geschriften.

In 1629 verscheen het boek *Paradisi in Sole Paradisus Terrestris* van de Engelse apotheker John Parkinson. Het is een uitgebreid tuinboek, waarin de auteur vol lof is over de rol van de vrouw als het gaat om het kweken van bloemen. Favoriete bloemen waren lelies, hyacinten, krokussen, anjers en tulpen. Hij correspondeerde met mevrouw Thomasin Tunstall, die hem zelfs planten toestuurde. In 1737 verscheen het eerste tuinboek van een vrouw: *A Curious Herbal*. Elizabeth Blackwell maakte voor dit rijk geïllustreerde plantenboek vijfhonderd gravures, om de vele nieuwe planten te tonen die de ‘planthunters’ uit verre landen zoals Japan hadden

Sophie, keurvorstin van Hannover (1630-1714) liet bij slot Herrenhausen een grote tuin in de Nederlandse barokstijl aanleggen. Deze afbeelding toont de tuin op zijn hoogtepunt, het complete oppervlak besloeg 50 hectare.

meegebracht. Het boek *Hints for the Construction of a Gay Flower Garden* van Maria E. Jackson dat in 1827 uit kwam, leert vrouwen dat een fraaie bloementuin een decoratieve aanvulling is op het huis. Het boek geeft allerlei tips aan tuinierende vrouwen. Later, in 1840, schreef Jane Loudon *Gardening for Ladies*. Ze gaf duidelijke aanwijzingen over de manier waarop er getuinierd moest worden, had ook uitgesproken opvattingen over kleurgebruik in de tuin en gaf en passant aanwijzingen voor juist sociaal gedrag. In de Victoriaanse tijd werd tuinwerk gezien als een onschuldige maar nuttige bezigheid voor de vrouw, vooral goed voor de moraal. Pas in 1896 werden in Engeland de eerste vrouwen officieel als werknemer aangenomen in de botanische tuinen van Kew. De meisjes moesten mannenkleding aantrekken om niet te veel op te vallen. Toch ontstond er veel ophef en kwamen er talrijke mensen naar Kew om dit wonder te zien. De meisjes moesten zich onderwerpen aan strenge regels, hard werken en ze mochten niet trouwen. Vanaf die tijd was tuinieren voor vrouwen niet alleen het uitoefenen van een hobby, maar werd het ook een mogelijkheid om inkomsten te verwerven. Er waren vrouwen die succes hadden met het aanleggen en onderhouden van een tuin, maar ook dames die ontwerpen maakten voor anderen, botanische tekeningen maakten of publicaties verzorgden over de kunst van het tuinieren. Ook in allerlei organisaties speelden vrouwen een steeds belangrijker rol. Op de jaarvergadering van de Engelse Royal Horticultural Society werd zelfs geklaagd over het feit dat er geen vrouw in het bestuur zat. Toen plantenkweekster, docente en journaliste Frances Perry in 1968 als bestuurslid werd gevraagd antwoordde ze: “Als u mij wilt omdat ik een vrouw ben, zeg ik nee. Maar als u mij wilt om wat ik op tuingebied heb gedaan is het antwoord ja.”

In Nederland heeft Mien Ruys (1904-1999) na 1945 met haar tuinontwerpen veel bekendheid gekregen. Als dochter van een bekende plantenkweker kreeg zij al jong interesse in planten, en vooral het ontwerpen van tuinen. “Heden is mijn loopbaan begonnen,” schreef

ze als negentienjarige in haar dagboek. Zij heeft veel invloed gehad op de ontwikkeling van de Nederlandse tuinarchitectuur.

Gelukkig in de tuin

Hoort tuinieren bij de architectuur of bij de kunst? Na het lezen van dit boek werd mij opnieuw duidelijk dat de grens tussen deze twee disciplines vervaagt als het om tuinieren gaat. Tuin is zowel rede als gevoel. De koninginnen die hectares grote baroktuinen aan lieten leggen waren meer bezig met architectuur, en natuurlijk de verhoging van hun status. De kunstzinnige schrijfster en tuin-architecte Gertrude Jekyll wilde dat een compositie van planten eruitzag als een fraai schilderij. Als tuinontwerpster kon ze haar creativiteit en kleurgevoel optimaal kwijt. Tijdens haar opleiding aan de kunstacademie gebruikte ze verf, later waren planten haar medium voor een kunstzinnige uiting. Zoals Gertrude Jekyll zei in 1896: "De allereerste bedoeling van een tuin is het verschaffen van geluk en gemoedsrust."

In je eigen tuin kun je een droomwereld scheppen, je rug keren naar de moderne maatschappij of er juist elementen uit gebruiken om je eigen tuin van Eden te creëren. Op welke manier deze droom vorm krijgt ligt voor iedereen anders.

Vrouwen hebben altijd meer invloed gehad op de esthetische kant van het tuinieren, dat blijkt zeker uit de verhalen in dit boek. De technische aspecten zoals planten vermeerderen, botanie en constructies met harde materialen zijn over het algemeen aantrekkelijker voor mannen. Voor beide aspecten is doorzettingsvermogen nodig, tijd en meestal toch ook geld. Tuinieren is heel veelzijdig. Vaak gaat het om teamwork, mensen met diverse disciplines werken mee aan de realisering van een tuin. Het maken van een fraaie tuin is een altijd doorlopend leerproces, er is nooit een moment waarop je alles weet. Bovenal is het maken van een tuin een streven naar schoonheid. Tussen de planten en bloemen komen alle zintuigen

aan bod. Het zien van de kleuren en vormen, het horen van de vogels en ruisend water, het voelen van bladtexturen en fluweelzachte bloemblaadjes, het ruiken van bedwelmende geuren en zelfs proeven van zelf gekweekte kruiden, fruit en groenten.

Voor mij is dit een onweerstaanbaar boek over de geschiedenis van het tuinieren, gezien vanuit een vrouwelijk perspectief. Deze unieke uitgave portretteert invloedrijke tuinvrouwen, die voor zich lieten tuinieren, zelf de schep ter hand namen, planten verzamelden, bloemen schilderden of over hun belevingen in de tuin schreven. Ze hebben onze huidige tuinen vormgegeven. Een tuin weerspiegelt het tijdsbeeld. Het stuk grond rond de woning kan daarbij diverse functies hebben: het kan de sociale status van

De keizer speelt krijgertje, terwijl de hofhouding in de schaduw zit te keuvelen – zo stelde de schilder François Flameng zich in 1894 een dag in de tuin van Malmaison voor, de zomerresidentie van Napoleon en Joséphine.

de eigenaar aangeven, een plek zijn om planten in te verzamelen, een mogelijkheid bieden tot persoonlijke expressie of ruimte voor natuurbeleving geven. We leven nu in een tijd waarin veel verandert op tuingebied. Via boeken, tijdschriften en opengestelde tuinen wordt kennis en inspiratie overgedragen aan een voornamelijk vrouwelijk publiek. Voor deze nieuwe generatie tuinvrouwen is het heel interessant om naar het verleden te kijken. Waar liggen de wortels van onze tuingeschiedenis en wat kunnen we leren van onze voorgangsters? Wat ik geleerd heb na het lezen van dit boek over opvallende tuinvrouwen is dat met wilskracht, toewijding en creativiteit je eigen paradijs in de tuin te vinden is. Een tuin maakt gelukkig.

Modeste Herwig